

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

**Etica vulnerabilității în Filosofia pentru
copii
Rezumatul tezei de doctorat**

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Frunză Mihaela**

**Student-Doctorand:
Bec Persida**

CUPRINS

1.	INTRODUCERE	6
1.1.	Actualitatea temei de cercetare și oportunitatea tezei de doctorat.....	6
1.2.	Importanța și necesitatea studierii temei	9
1.3.	Obiectivul principal și etapele specifice în realizarea tezei de doctorat.....	9
1.4.	Structura tezei și conținutul multidisciplinar al temei de cercetare.....	11
1.5.	Concluzii 1.....	12
2.	STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL TEMEI.....	13
2.1.	Aspecte cronologice și primele școli de filosofie.....	13
2.2.	Cercetări în domeniul eticii	19
2.3.	Cercetări în domeniul vulnerabilității.....	35
2.4.	Cercetări similare în domeniul filosofiei pentru copii.....	52
2.5.	Concluzii 2.....	60
3.	METODOLOGIA CERCETĂRII TEMEI DOCTORALE	61
3.1.	Importanța și necesitatea metodologiei în cercetare.....	61
3.2.	Metodologiile de cercetare-dezvoltare în domeniul eticiiilor aplicate	62
3.3.	Metodologia de studiu în domeniul vulnerabilității	63
3.4.	Metodologia aplicată în domeniul atelierelor de filosofie pentru copii.....	64
3.5.	Concluzii 3.....	67
4.	PARTEA APLICATIVĂ A TEZEI DOCTORALE.....	68
4.1.	Importanța și necesitatea aplicabilității în cercetare.....	68
4.2.	Pregătirea practică a atelierelor de filosofie pentru copii	70
4.3.	Desfășurarea practică a atelierelor de filosofie pentru copii	76
4.4.	Furie, voință și controlul comportamentului (stimul, Povestea lui Billy Bătăușul)	76
4.5.	Bullying-ul ca formă de vulnerabilizare.....	89
4.6.	Frica și ceea ce ne face vulnerabili.....	95
4.7.	Etica animalelor și vulnerabilitatea	102
4.8.	Vulnerabilitate și grijă	119
4.9.	A fi liber sau captiv	124
4.10.	Empatie și vulnerabilitate	132
	Concluzii 4.....	136
5.	CONCLUZII. CONTRIBUȚII. PERSPECTIVE	137
5.1.	Concluzii finale.....	137
5.2.	Contribuții proprii.....	138

5.3. Limitele studiului.....	139
ANEXE.....	141
Anexa 1.1. Centralizator ateliere de filosofie pentru copii din 2020-2021.....	141
Anexa 1.2. Centralizator ateliere filosofie pentru copii din anul univ. 2021-2022 ..	143
Anexa 1.3. Întâlnire despre bullying – 14.10.2021	145
Anexa 1.4. Întâlnire despre frică – 27.10.2021	167
Anexa 1.5. Întâlnire despre frică – 16.11.2021	187
Anexa 1.6. Întâlnire Etica animalelor – 10.02.2022	206
Anexa 1.7. Întâlnire Etica animalelor – 3.03.2022	219
Anexa 1.8. Întâlnire despre grijă – 30.03.2022.....	230
Anexa 1.9. Cele patru întâlniri – Povestea lui Billy bătașul – 12, 13.05.2020	240
BIBLIOGRAFIE.....	284

Rezumat

Structura tezei doctorale este formată din cinci capitole, Anexe și lista bibliografică. Primele două capitole prezintă informații teoretice despre temă și conceptele alese pentru discuție, în timp ce al treilea capitol marchează trecerea către partea practică a tezei. Această structură în cinci părți subliniază importanța și necesitatea studierii eticii vulnerabilității în filosofia pentru copii, stadiul actual al realizărilor în domeniu, aspectele metodologice, partea aplicativă cu ateliere de filosofie pentru copii, concluziile finale, contribuțiile personale, limitele studiului și perspectivele de dezvoltare ale temei abordate.

Titlul tezei este analizat încă de la începutul primelor pagini. Cu privire la rădăcina etimologică a termenului de etică, acesta își are originea în limba greacă: *ethos*. Am pornit de la definiția de dicționar, conform căreia etica reprezintă știința „care are în vedere studiul teoretic al valorilor și al condiției umane, din perspectiva principiilor morale, și cu rolul acestora în viața socială”¹. De asemenea, această știință înglobează „totalitatea normelor de conduită morală” sau „un ansamblu de norme în raport cu care un grup uman își reglează comportamentul pentru a deosebi ce este legitim și acceptabil în realizarea scopurilor.”² În același dicționar etica mai apare drept „studiul teoretic al principiilor și concepțiilor de bază din orice domeniu al gândirii și activității practice.”³ Este importantă conceptualizarea și înțelegerea atât a terminologiei, cât și a

¹ ***, Dicționarul Explicativ al Limbii Române, Accesat la 16.05.2020 <https://dexonline.ro/definitie/etica/definitii>.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

demersurilor în vederea creării unei arhitecturi conceptuale de bază. Acest fapt se realizează în domenii diverse, cum ar fi cel filosofic, educațional, și îndeosebi în cel al filosofiei pentru copii. Am adăugat de asemenea mai multe abordări filosofice ale termenului, analizând câteva concepții reprezentative din istoria filosofiei, pentru a putea avea o imagine mai complexă și mai nuanțată a terminologiei necesare cercetării.

Unul dintre cei mai reprezentativi filosofi ai Greciei antice este Aristotel (384-322 î.e.n.). Acesta analizează și vorbește, printre altele, și despre etică, susținând că, în ceea ce privește etica, toți oamenii aspiră spre un singur lucru – comun tuturor –, și anume fericirea.⁴ De asemenea, pentru Aristotel fericirea este scopul suprem. Totuși, se face distincție între fericirea de tip comun (a ceea ce reprezintă pentru majoritatea oamenilor în contemporaneitate) și fericirea de tip aristotelic. Aceasta (fericirea) nu are de-a face cu viața omului (suflarea), căci chiar plantele și animalele au viață și suflare, nici cu ceea ce înseamnă sensibilitate (căci chiar animalele posedă o anume sensibilitate), ci rațiunea, a cărei întrebuințare activă constituie chiar fericirea supremă, care se găsește la Aristotel și sub denumirea de Bine suprem/ suveran. Pentru stoici și epicureici, Binele suprem are loc atunci când sunt îmbinate virtutea și fericirea. Totuși, Binele suprem reprezintă doar un ideal către care aspiră ființele umane.

Socrate (470-399 î.e.n.) este un alt filosof important al Greciei antice care, pe lângă alte subiecte, creionează câteva idei cu privire la etică. Acesta susține că etica reprezintă instrumentul care îi ajută pe oameni să trăiască. Totodată, înțelepciunea adevărată și virtutea, pentru Socrate, sunt parte din cunoașterea eticii. Anthony Gottlieb susține că Socrate „se ocupă numai cu reflecția etică, neputându-și abandona misiunea fără a avea conștiința faptului că a încurajat-o și la alții.”⁵ De asemenea, modalitatea de a ajunge la bine este practicarea virtuților și a acțiunii drepte, iar scopul pentru care e necesar ca oamenii să facă binele este grija față de sine care are prețul cel mai mare, adică grija față de suflet. Socrate consideră că „fericirea nu poate fi obținută prin situarea cupidă a propriilor interese deasupra intereselor celorlalți, ci numai prin situarea autoperfecționării morale deasupra oricărui alt motiv.”⁶ Acest fel de etică, pe alocuri neobișnuită, nu este întemeiată pe vreo răsplată de ordin divin sau pe frica de a fi pedepsit, ci efectele

⁴ Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Traducere, studiu introductiv, note și indici Nicolae Bagdasar; postfață Niculae Bellu, Editura științifică, București, 1972, p. 281.

⁵ Anthony Gottlieb, *Socrate, filosoful martir*, Traducere din limba engleză de Teodora Pavel, Editura științifică, București, 2000, p. 23.

⁶ *Ibidem*, p. 51.

virtuților se vor vedea de-a lungul timpului, pentru că „a trăi conform binelui este unul și același lucru cu a trăi frumos și drept.”⁷ Astfel, se poate spune că pentru Socrate virtutea și fericirea au o strânsă legătură, sunt interdependente, pentru că e în interesul fiecărui om să fie moral. Christopher Rowe, în eseul său despre „Etica în Grecia antică”⁸ susține că, în general, „Etica greacă din toate perioadele gravitează în jurul a doi termeni, *eudaimonia* și *arete*; sau, după cum sunt traduse tradițional, *fericire* și *virtute*.”⁹

Celălalt concept fundamental al tezei este vulnerabilitatea. Într-o primă instanță, vulnerabilitatea apare în stânsă legătură cu dependența, căci cele două sunt universale. Încă de la vârste fragede o ființă umană sau non-umană e dependentă de ceilalți în ceea ce privește grija, resursele, suportul.¹⁰

Despre ființa umană se poate spune că este cea mai vulnerabilă ființă de pe planetă, deoarece ființei umane îi lipsește blana, are slabă toleranță la frig sau căldură intensă, nu are gheare și colți, nu este cel mai longeviv animal, nici cel mai rapid sau puternic.

Totuși, vulnerabilitatea nu are doar valențe negative, dimpotrivă. O autoare contemporană care a studiat conceptul în diferitele sale accepțiuni, Brené Brown, definește vulnerabilitatea și susține acceptarea sa în ambele ipostaze – atât a celor pozitive, cât și a celor negative: „Vulnerabilitatea nu înseamnă doar să cunoști victoria sau înfrângerea, ci să înțelegi că ambele sunt necesare; înseamnă să te implici cu toată ființa ta în ceea ce faci. Vulnerabilitatea nu înseamnă slăbiciune, iar nesiguranța, riscul și expunerea emoțională cu care ne confruntăm zi de zi sunt inevitabile. Singura noastră opțiune este să ne implicăm cu adevărat în ceea ce facem. Disponibilitatea de a ne asuma și a înțelege propria vulnerabilitate determină profunzimea curajului și claritatea obiectivului pe care ni-l propunem. Iar gradul în care ne ferim de vulnerabilitate este o măsură a fricii și a înstrăinării noastre.”¹¹

⁷ Platon, „Criton”, în *Opere*, vol. I, Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, Traducere în limba română de Marta Guțu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pp. 51-80, p. 67.

⁸ Peter Singer, *Tratat de etică*, Traducere coordonată de prof. univ. dr. Vasile Boari și Raluca Mărincean, Cuvânt înainte de Vasile Boari, Editura Polirom, Iași, 2016, p. 151.

⁹ *Ibidem*, p. 152.

¹⁰ Martha Albertson Fineman, *Cracking the Foundational Myths: Independence, Autonomy, and Self-Sufficiency*, în revista “The American University Journal of Gender, Social Policy & the Law”, 8, no 1, 2000, pp. 13-29.

¹¹ Brené Brown, *Curajul de a fi vulnerabil*, Traducere din limba engleză de Liviu Dascălu și Cristina Rusu, Cuvânt înainte la ediția în limba română de Gáspár György și Otilia Mantelers, Editura Curtea Veche, București, 2016, p. 15.

De aceea, atunci când omul se naște e profund vulnerabil – în ideea în care depinde de o altă persoană în creșterea, formarea și evoluția sa. Așadar, nevoile sale sunt dependente de alte ființe umane mai mari, mai independente decât ființa nou-născută, mai puternice, mai mature, cu o mai extinsă experiență în ceea ce privește viața. Din momentul copilăriei, ființa dependentă de părinți și de suportul celorlalți din jur e copilul. De asemenea, factorul principal pentru care specia umană e dominantă stă în faptul că omul este capabil de cooperare – încrederea fiind elementul principal, adică forța sau puterea de a se vulnerabiliza. „Încrederea este un produs al vulnerabilității, care crește în timp și necesită efort, atenție și implicare totală. Încrederea nu se câștigă prin gesturi mari, dramatice – se clădește prin gesturi mici – este o colecție de bile colorate, care tot crește.”¹² Precondiția pentru cooperare fie a unui grup de oameni, fie a mamiferelor are la bază încrederea. E absolut necesară deschiderea și vulnerabilizarea, mai ales dacă se dorește organizarea și crearea unor aspecte concrete care nu țin de singularitate, în care e nevoie de implicarea mai multor persoane.

Se poate observa, astfel, că vulnerabilitatea e capacitatea unei persoane de a fi dispusă la expunere în fața celorlalți, dincolo de nevoia de control sau, în cealaltă extremă, dincolo de a anula sau revoca puterea și forța pe care ceilalți o au față de persoana considerată vulnerabilă. Tot acest schimb are la bază încrederea că celălalt – oricine ar fi acest celălalt – nu va folosi puterea pe care o are împotriva sa. Se poate, de aceea, vorbi despre mai multe feluri de vulnerabilitate – de la vulnerabilitatea fizică la cea emoțională. Din punct de vedere emoțional, atunci când o persoană este pusă într-o poziție de superioritate și își folosește vulnerabilitatea, această vulnerabilitate o ajută pe aceasta, demonstrându-le celorlalți că, deși poziția sa e superioară, nu le dorește răul, ci tot ce exprimă (de la teamă, anxietate, îngrijorare) se ivește pe baza solicitării unui ajutor. În acest mod, alege să își domine echipa fiind un lider, nu un șef, demonstrându-și deopotrivă caracterul fragil și puternic. Se poate spune, astfel, că vulnerabilitatea reprezintă dimensiunea fără de care nu se pot clădi relații solide pentru timp îndelungat atunci când e vorba de grupuri de oameni. „Vulnerabilitatea se bazează pe reciprocitate și implică încredere și limite stabilite de comun acord. Vulnerabilitatea nu înseamnă să împărtășești prea mult, să dai frâu liber emoțiilor.”¹³

¹² *Ibidem*, p. 65.

¹³ *Ibidem*.

Cele două concepte ale cercetării sunt studiate și puse la lucru cu ajutorul unei componente actuale a filosofiei aplicate, respectiv filosofia pentru copii. Autorii care contribuie la acest domeniu în formare pornesc de la observația faptului comun, foarte adesea întâlnit, al atracției naturale a copiilor spre a pune întrebări, a fi curioși și a se minuna. Dacă pentru Socrate filosofia are la bază mirarea, cercetătorii din filosofia pentru copii observă că mirarea nu este doar apanajul adulților: „Aici există un consens atât între părinții care au fost puși nu o dată în fața unei „baterii” de întrebări din partea copiilor, cât și între specialiștii care analizează legăturile dintre mirare, dezvoltarea spiritului critic și practicile filosofiei cu copiii.”¹⁴ În aceeași notă a ideii că micii filosofi pun întrebări (adesea filosofice) aș aduce în discuție și ideea lui Nicholas Nassim Taleb care susținea într-una din celebrele sale cărți ceva ce aparține doar filosofilor și copiilor, și anume că „Unele adevăruri le apar numai copiilor – adulții și non-filosofii sunt prinși în detaliile vieții practice și trebuie să-și facă griji cu privire la problemele serioase, așa că abandonează astfel de idei pentru chestiuni aparent mai relevante.”¹⁵

Cel mai important și reprezentativ gânditor care a discutat tema filosofiei pentru copii este Matthew Lipman. Acesta este socotit întemeietorul noii discipline – filosofia pentru copii. Pe lângă John Dewey, Lev Vygotsky și Herbert Mead, Matthew Lipman a fost influențat și de către Charles Sanders Peirce – cunoscut drept părintele pragmatismului. Încă din 1992 a apărut și volumul lui Ann Margaret Sharp și Ronald F. Reed denumit „Studies in Philosophy for Children, Harry Stottlemeister’s Discovery”¹⁶, lucrare în care se analizează contribuția unuia din cele mai cunoscute volume ale lui Matthew Lipman la dezvoltarea acestei discipline. Dintre ideile fundamentale ale lui Lipman pe care le-am folosit în dezvoltarea atelierelor de filosofie cu copiii, aș menționa următoarele:

1. O primă idee se leagă de rolul profesorului în sistemul educațional, și anume cea că profesorul ar trebui să fie mai degrabă un facilitator care să suscite și să cultive interesul pentru dialog al copiilor, decât o figură autoritară care să transmită în mod unilateral cunoștințe. Această idee este consonantă cu viziunea lui M. Lipman despre

¹⁴ Nassim Nicholas Taleb, *Lebăda neagră: Impactul foarte puțin probabilului*, Ediția a III-a, revizuită (include eseu post-scriptum *Despre robustețe și fragilitate*), Traducere din engleză de Viorel Zaicu, Editura Curtea Veche, București, 2018, p. 229.

¹⁵ Nassim Nicholas Taleb, *Lebăda neagră: Impactul foarte puțin probabilului*, p. 229.

¹⁶ Ann Margaret Sharp, Ronald F. Reed (eds.), *Studies in Philosophy for Children, Harry Stottlemeister’s Discovery*, Temple University Press, Philadelphia, 1992.

educație¹⁷, care se opune modelului tradițional în care educația este redusă la transmiterea mecanică a unor cunoștințe clare despre lumea din jur și la evaluarea obiectivă a acestora. Pentru M Lipman însuși, ca și pentru colegii săi apropiați, cum a fost Ann Margaret Sharp, rolul educației este de a stimula curiozitatea elevilor, de a le dezvălui lumea ca o realitate fascinantă și plină de mister, ceea ce îi va ajuta pe aceștia să își dorească să învețe și să se dezvolte ca ființe autonome.

2. O altă idee este cea a modalității celei mai potrivite în care se produce învățarea filosofică, și anume comunitatea de investigare (*community of inquiry*). Spre deosebire de comunitatea panoptică a clasei de elevi orientați spre profesori, cu care discuțiile sunt inițiate de profesor, iar rolul elevilor este cel mai adesea de a găsi răspunsurile corecte la întrebările primului, în comunitatea de investigare participanții sunt reuniți pe poziții echidistante, iar copiii au inițiativa formulării întrebărilor și a căutării împreună a răspunsurilor.¹⁸ Acesta consideră că deprinderile logice ale copiilor se dezvoltă, gradual, până la vârsta de 12 ani. După această vârstă aceste abilități rămân, în linii mari, la același nivel. În acest context, Matthew Lipman a propus o carte pentru copiii din clasele a V-a și a VI-a, cu titlul „Harry Stottlemeier’s Discovery.”¹⁹ În această carte Lipman a introdus exerciții de logică aplicată, împreună cu o serie de teme filosofice – ce privesc etica, epistemologia sau chiar metafizica.

Lipman construiește romane filosofice (cum ar fi, de pildă, „Ruxi”²⁰ sau „Sînziana”²¹) adresate copiilor în funcție de vârsta sau pregătirea acestora. De asemenea, se mai poate spune că, în cărțile sale, Lipman, pe de o parte, încorporează perspectiva sa cu privire la educație și, pe de altă parte, are în vedere consolidarea unor obiceiuri de gândire pentru diferite comunități. De pildă, în cartea „Thinking in Education”²² Lipman își expune ideile sale cu privire la educație și propune noi metode de includere a felului în care îmbinarea experienței emoționale și a gândirii

¹⁷ Matthew Lipman, *Thinking in Education*, Second edition, University Press, Cambridge, 2003.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Matthew Lipman, *Harry Stottlemeier’s Discovery*, Institute for the Advancement of Philosophy for Children, Montclair State College, New Jersey, 1974.

²⁰ Matthew Lipman, *Ruxi*, Ediția a 2-a, Traducerea și adaptarea de Doina-Olga Ștefănescu și Veronica Focșeneanu, Editura Humanitas, București, 2002.

²¹ Matthew Lipman, *Sînziana*, Traducerea și adaptarea de Doina-Olga Ștefănescu și Veronica Focșeneanu, Editura Humanitas, București, 1993.

²² Matthew Lipman, *Thinking in Education*, Second Edition, Cambridge University Press, London, 2003.

facilitează și îmunătățesc atât judecata, cât și raționamentul. Se mai abordează, de asemenea, idei care să ajute la educarea copiilor vulnerabili, considerați ca fiind într-un mediu de risc, și la diminuarea violenței petrecute în școală și în sala de clasă.

Filosofia pentru copii aduce contribuții în formarea și crearea abilității de a gândi pe cont propriu, de a reflecta, de a-ți pune întrebări, copiii își dezvoltă spiritul critic, gândirea lucidă, rațională și imaginația. De asemenea, în spațiul public, cei care aleg constant să participe la atelierelor de filosofie pentru copii se pot feri de unele prejudecăți sau chiar de diverse îndoctrinări.²³

În perioada 2020-2022 am organizat și am participat la o serie de atelierelor de filosofie cu copiii. Din aceste atelierelor, am selectat un număr de 12 atelierelor realizate pe teme conexe vulnerabilității pe care le-am analizat.

Referitor la modul de organizare al atelierelor, toate atelierelor incluse în analiză au fost desfășurate pe platforma Zoom. Atelierelor au fost anunțate în prealabil pe paginile de prezentare ale Clubului de filosofie (Facebook, Instagram și pe [site ul, community-philosophy.org](http://www.community-philosophy.org)). Pentru înscrierea participanților, părinții acestora au completat un formular tip document Google. Ei au fost informați în avans cu privire la tema atelierelor și de faptul că acestea sunt înregistrate audio-video. Părinții și-au dat, de asemenea, acordul pentru transcrierea și folosirea discuțiilor (în regim anonim) în scopuri didactice și de cercetare.

Ulterior derulării atelierelor, acestea au fost transcrise, iar numele copiilor au fost anonimizate cu formula aleatorie Copil 1, Copil 2, Copil 5, Copil 6 etc. Pentru analiza acestora, am folosit mai multe metode calitative specifice analizei de discurs: identificarea temelor centrale, identificarea conceptelor-cheie, construirea unor hărți conceptuale în care relațiile dintre aceste concepte sunt evidențiate.

Data fiind tema de cercetare în atelierelor pe care le-am selectat pentru analiză am pornit de la stimuli care gravitau în jurul unor concepte din sfera vulnerabilității: furia, voința, frica, bullying-ul, etica și tratamentul animalelor, idei despre libertate, grija și empatia. În analizarea unor aspecte ale vulnerabilității am luat în considerare fie situații ipotetice, fie prezentarea unui caz concret din viața unui participant. Am folosit, pentru a evidenția relațiile conceptuale din sfera vulnerabilității, metode de interpretare a unor fragmente relevante extrase din discuțiile

²³ Laurențiu Staicu, *De ce să-I învățăm filosofie pe copii*, în revista „Școala 9”, 24.07.2018. Accesat la 19.11.2022: <https://www.scoala9.ro/de-ce-sa-i-invatam-filosofie-pe-copii/110/>

copiilor. De asemenea, am pus în evidență impactul pe care intervențiile facilitatorilor le aduc pentru precizarea mai clară a ideilor și pentru dezvoltarea opiniilor proprii ale participanților.

Ideea că, într-un fel sau altul, aparținem de ceilalți aduce cu sine o sumedenie de aspecte (de ordin emoțional, sufletesc, fizic, mental etc.) în care vulnerabilitatea joacă un rol fundamental, pentru că atunci când cineva se deschide față de o altă persoană, se vulnerabilizează, îi aparține celuilalt, și atunci când celălalt se deschide la rândul său, îi aparține celuilalt – există un schimb bazat pe autenticitate, deschidere, reciprocitate, care aduce cu sine vulnerabilizarea. Și indiferent de culoarea pielii, a rasei, a educației, a statutului social, de sex, sau de sănătate, ideea de reciprocitate, și automat de vulnerabilitate, îi plasează pe oameni într-un spațiu comun.

Întâlnirile clubului de filosofie pentru copii constituie un mod de învățare non-formală care ajută și face posibilă creșterea și dezvoltarea personală a celor mai tineri. De asemenea, această activitate îi ajută pe cei mai tineri la creșterea și dezvoltarea abilităților lor. Dacă celor mai tineri le stimulează gândirea critică, prin întrebări potrivite, prin dezvoltarea toleranței și a participării la dialog, atunci aceste ateliere îi încurajează și îi stimulează pe copiii și tinerii participanți să pună în practică avantajele învățării prin răspunsurile pe care le dau, prin întrebările care se pun, prin interacționarea cu ceilalți, prin deprinderea toleranței. Cu ajutorul acestora, atelierul se caracterizează și printr-o componentă participativă, care ajută la învățarea și deprinderea componentelor cetățeniei democratice²⁴. Totodată, prin accentuarea, educarea și crearea bunăstării participanților la atelier, pe lângă creșterea stimei de sine, proiectul facilitează la consolidarea sănătății mintale, acest fapt răsfrângându-se în întreaga societate.²⁵

Un atelier tipic urmează pașii standard recomandați de practicienii filosofiei pentru copii: după setarea cadrului întâlnirii (așezarea participanților într-o formație care le permite vizualizarea tuturor, introducerea participanților noi, menționarea regulilor de bază ale conversației) se trece la oferirea, de către facilitator, a unui stimul, care este urmat de discuții

²⁴ Comunitatea p4c din Franța insistă asupra modului în care filosofia pentru copii contribuie în mod semnificativ la constituirea ideilor de cetățenie într-o societate democratică. Vezi de exemplu abordarea lui Michel Tozzi, expusă pe scurt aici: Monjo Roger, «*Michel Tozzi (2012). Nouvelles pratiques philosophiques, Lyon: Chroniques sociales, 343 p.*», în revista „*Recherches & éducations*”, 9 | 2013, pp. 163-165.

²⁵ Un exemplu de studiu în care se constată aceste beneficii asupra stării de bine mentale a copiilor participanți poate fi consultat în articolul lui Chadi Youssef, Marilyn Campbell, and Donna Tangen. *The effects of participation in a P4C program on Australian elementary school students*, în revista “*Analytic Teaching and Philosophical Praxis*”, 37.1, 2016, pp. 1-19.

pornind de la întrebări și căutarea în comun a unor răspunsuri. Stimulii discutați la atelierele de filosofie pot fi de factură diversă: povești din literatura pentru copii, povești create special de un filosof, materiale audio-video. Întrebările sunt fie formulate inițial de facilitator, fie sunt propuse de participanți. Facilitatorul folosește o serie de tehnici și metode pentru a direcționa fluxul dialogului înspre conținuturile filosofice relevante.²⁶

Conversația euristică și dialogul reprezintă moduri de abordare puse în practică încă din timpul Antichității. Deschizătorii de drumuri în ale dialogului sunt discipolii lui Socrate și Socrate însuși. Acest mod de abordare reprezintă și unul dintre principalele mijloace pe care se bazează activitatea atelierelor de filosofie pentru copii. Ideea de comunitate de dialog, întâlnită în atelierele de filosofie pentru copii, are anumite aspecte comune cu diverse comunități și chiar școli de gândire filosofice. Școala lui Pitagora sau cea în care a activat Tales din Milet au avut la bază tot ideea de comunitate, iar pentru Socrate dialogul era puntea prin care se ajungea la cunoaștere. Înființarea Academiei lui Platon sau a Lyceumului lui Aristotel s-a bazat în principal, și mai ales la început, pe discuții libere – la fel cum se întâmplă la atelierele de filosofie pentru copii. O altă asemănare între Academia lui Platon și atelierele de filosofie pentru copii este că atât în Academie, cât și la ateliere vin copii cu anumite idei bazate pe observațiile proprii. De asemenea, cei care frecventează constant atelierele dezvoltă o afinitate pentru filosofie.

A face filosofie și a învăța filosofie presupune mai întâi învățarea modului în care gândește un filosof, iar acest fapt are loc în discuțiile filosofice pe care la au copiii la atelierele de filosofie pentru copii. La aceste ateliere se creează oportunități în care se exersează așa-numitele „mișcări ale gândirii”²⁷, mișcări prezente și la filosofi. De pildă, copiii știu că există o diferență între „durere” și „suferință”, dar au nevoie de exercițiu pentru a fi capabili de a face distincții între termeni. Aceste exerciții le fac și filosofi. De asemenea, copiilor le mai este provocată și imaginația – tot cu ajutorul exercițiilor. Dintre principalele beneficii pe care îl aduc atelierele de filosofie le-aș menționa pe cele derivate din participarea la „comunitatea de dialog”²⁸.

²⁶ Thomas E. Wartenberg, *Big Ideas for Little Kids. Teaching Philosophy Through Children's Literature*, Rowman & Littlefield Education, Lanham, 2009.

²⁷ Termenul de “mișcare a gândirii” (*thinking move*) face trimitere la o idee a lui Lipman potrivit căruia așa cum un dansator reușește să performeze pentru că repetă continuu mișcările constitutive ale dansului său, la fel și noi ne putem îmbunătăți procesele cognitive dacă repetăm și consolidăm părțile componente ale acestora, mișcările gândirii. Lipman, “Thinking in Education” (completează te rog referința cu datele cărții)

²⁸ Termenul de “comunitate de dialog” este propus ca variantă pentru termenii din literatură (*community of inquiry, philosophical enquiry*) ca fiind o alternativă mai adecvată pentru abordarea

Participarea la dialog îi predispune pe copii la învățarea ascultării ce spun ceilalți, toleranță ridicată, concentrarea pe un subiect sau o temă fără să facă slalom printre alte idei, exprimarea ideilor cât mai concis, argumentarea fiecărei idei și gândirea pe cont propriu. Exercițiile acestea făcute la filosofie pentru copii sunt utile și în afara atelierelor. Deosebirile conceptuale, referința la principii, reducerea la absurd, exemplele din viața reală sunt utilizate la cele mai multe dintre discuțiile pe care le avem la ateliere. De aceea, sunt benefice aceste mișcări de gândire aplicate prin generarea de idei cu ajutorul dialogului și a întrebărilor.

În atelierele pe care le prezint în cadrul tezei de doctorat am ales să discut următoarele sensuri ale vulnerabilității: vulnerabilitate socială – la atelierele despre comportament (nepotrivit), furie și violență neînfrânată, dar și voința de schimbare. În acest atelier mi-am propus să aduc în discuție următoarele idei care mă vor ajuta să identific și, ulterior, să analizez tipul de vulnerabilitate: pornind de la o poveste cu un copil violent, care nu-și putea controla furia, să adresez întrebări cu privire la furie – dacă o persoană care e foarte furioasă se poate abține de la comportamente negative – sau care e rolul voinței atunci când intervine lenea/ lipsa de chef. Caracterul social al vulnerabilității propuse de către subsemnata are în vedere modul în care o persoană care e vulnerabilă sau fragilă caută și găsește moduri în care să se adapteze social, într-o comunitate. De asemenea, vulnerabilitatea socială are în vedere, în acest context, doi poli – unul dintre cei doi poli are la bază ideea că ființa umană se află exclusă dintr-un grup social (școală, cartier, familie, mass-media, biserică, loc de muncă etc.), dintr-o comunitate, celălalt pol este reprezentat de grupul-țintă spre care se dorește integrarea. De amintit că această vulnerabilitate este una negativă.

De asemenea, am ales să mai susțin atelierul cu tema bullying ului, deoarece e o temă recurent întâlnită în cadrul societății (cel puțin românești). În cadrul acestui atelier a fost urmărită tot o vulnerabilitate socială (tot negativă), de această dată cu caracter specific – într-un grup social, într-un loc în care tinerii interacționează, la școală. Drept stimul a fost expusă o poveste despre un băiat care a fost intimidat și terorizat de către un coleg de clasă. Acest stimul, aparent banal sau des întâlnit, a fost ales cu scopul de a crea un cadru în care participanții la atelier să poată să vorbească despre tema bullying ului în felul în care ei aleg – fără să fie constrânși de

Clubului de filosofie cu copiii de la Cluj. Vezi Mihaela Frunză, Liana Precup, Sandu Frunză, “Stimulating Children’s Sense of Wonder via ‘Communities of Dialogue’: Case Studies from a Local Library”, in Andreas Schinkel (ed.) *Wonder, education, and human flourishing*, VU University Press, 2000, pp. 296-317.

stimulului de la care s-a pornit discuția, însă cu posibilitatea de a putea oricând să se întoarcă la stimul oricând vor.

O altă temă importantă – care are în centru vulnerabilitatea psihică (negativă) – pe care am ales să o prezint a fost creată în cadrul a două întâlniri, subiectul principal a fost o discuție amplă despre subiectul *frică*. Această temă se încadrează la vulnerabilitatea psihică, deoarece frica e o componentă care ține de diferite stări mentale, psihice. Această poate reprezenta o vulnerabilitate, deoarece prin diferitele ei mecanisme (cu rol de supraviețuire) variază de la starea de la simpla anxietate, la fobie sau chiar paranoia. Atunci când nu e controlată de către o persoană, frica ajunge să controleze și, astfel, să vulnerabilizeze o persoană. Totodată, frica este prezentă atât la copii, tineri, adolescenți, cât și oameni maturi, adulți și are diferite grade de variație – atunci când e persistentă având denumirea de fobie. De asemenea, va fi interesant de observat felul în care copiii aleg să perceapă frica, să internalizeze această interacțiune cu ceea ce numim frica, să o poată observa din alte unghiuri, să o poată identifica și denumi.

Apoi, am ales să discut vulnerabilitatea (tot negativă) de specie și de drept – atunci când am ales să fac două ateliere cu privire la etica și drepturile animalelor. Prin vulnerabilitatea de specie am în vedere comunitatea animalelor (în general) diferită de cea a oamenilor și față de care cele mai multe ființe umane se raportează superior prin felul în care le tratează și le exploatează pentru diferite scopuri. În acest context, se poate spune că animalele, o specie diferită de om, sunt sau pot fi (mai) vulnerabile. Atunci când m-am gândit să vorbesc cu participanții la cele două ateliere și despre vulnerabilitatea de drept am vrut să urmăresc felul în care micii filosofi se poziționează față de limbajul animalelor și drepturile acestora. La aceste ateliere am pornit de la curiozitatea de a afla felul în care se poziționează și percep participanții vulnerabilitatea sau tăria ființelor necuvântătoare (vulnerabilitate de specie), dacă acestea au drepturi, dacă ar trebui să aibă (vulnerabilitate de drept), în ce fel se raportează oamenii la animalele de companie, dacă animalele de companie seamănă cu copiii, iar dacă seamănă, în ce fel?. De aceea, cele două tipuri de vulnerabilități – de specie și de drept – se întrepătrund.

De asemenea, la atelierul despre grijă voi urmări vulnerabilitățile (tot negative) atât de ordin psihic, cât și vulnerabilitățile de ordin fizic. Grijă este o stare care poate să țină de frică, iar aceasta pentru că se află la nivelul minții, este încadrată la vulnerabilitate psihică. Atunci când grija este manifestată în context corporal, grija poate avea conotații ale vulnerabilității de ordin fizic. La acest atelier s-au ales întrebări cu privire la definirea grijii, care e diferența între grija de

sine și grija față de alții/ altruistă, dacă ar trebui să avem grijă de noi, dacă ar trebui să avem aceeași grijă de cei apropiați la fel cum am avea de o persoană străină.

Totodată, am ales să prezint tema libertății dintr-un atelier la care nu eu am fost facilitator, dar pe care l-am găsit interesant și potrivit pentru câteva idei legate de vulnerabilitatea (revăzută tot într-un sens negativ) geopolitică (referitor la războiul din Ucraina, început în Februarie, 2022), socială (căci se manifestă la nivelul întregii societăți) sau chiar vulnerabilitatea de drept (cu referire la libertatea de exprimare pe care copiii sau chiar tinerii o resimt, pe alocuri, constrângătoare).

Ultimul atelier, dar nu cel din urmă, vizează vulnerabilitatea (care apare tot negativă) de ordin psihic, tema atelierului fiind empatia. La început am dorit să vedem ce presupune aceasta, cum se manifestă, ce înseamnă diferitul și cum învățăm să îi acceptăm pe ceilalți, ce sentimente sunt predominante atunci când o persoană e catalogată drept *diferită*.

Toate aceste teme legate de vulnerabilitate, de la cea de specie până la cea socială sau psihică, au fost alese mai ales pentru că participanții la ateliere sunt în formare și se întâlnesc adesea cu situații în care sunt vulnerabili (în diferite sensuri negative) din punct de vedere psihic sau social și, atunci când conștientizează aceste aspecte, pot trece mai ușor peste diferitele aspecte vulnerabile – aceste aspecte (vulnerabilitate socială, fizică, psihică) fiind negative. Totodată, temele expuse anterior au fost alese pentru că au consecințe mai importante, poate chiar dramatice, ulterior, în viața de adult (la maturitate). De pildă, vulnerabilitatea de mediu poate avea efecte asupra naturii, în sensul că poate să ducă la dezastre. Apoi, vulnerabilitatea socială poate să creeze condițiile unei persoane izolate, iar vulnerabilitatea corporală poate crea condiții care să ducă la rănire. Vulnerabilitatea de ordin psihic poate avea efecte în crearea unor boli psihice sau diferite tulburări de comportament. Aspectele pozitive ale vulnerabilității se întâlnesc atunci când o persoană se deschide, conștient, în fața altora, își asumă caracterul fragil și vorbește despre aspecte care știe că o pot expune, răni. De aceea, dat fiind că e conștientă de aceste aspecte, persoana respectivă alege să folosească vulnerabilitatea într-un mod pozitiv.

De asemenea, prezența acestor tipuri de vulnerabilitate – socială, psihică se întâlnesc încă de la vârste mai mici, pe când vulnerabilitățile de ordin digital, informatic, economic etc., se întâlnesc și învață despre ele mai târziu, către adolescență sau chiar către maturitate. Așadar, vulnerabilitățile pe care am ales să le aduc în discuție fac parte din formarea, educația și caracterul în formare al unui copil, țin de felul în care înțelege, percepe și se raportează la mediul

înconjurător. Totodată, cu ajutorul acestor ateliere copiii voi urmări felul în care participanții învață ce înseamnă vulnerabilitatea atât cea personală, cât și a celorlalți (fără a folosi cuvântul vulnerabilitate) cu ajutorul temelor propuse, discuția fiind una deschisă, direcția discuției ținând, pe alocuri, de participanți și de ceea ce îi interesează pe aceștia.

Concluziile tezei de doctorat sunt următoarele:

În cadrul atelierelor de filosofie pentru copii, pe parcursul celor trei ani de doctorat, am propus mai multe discuții cu privire la etică și vulnerabilitate, cele mai multe fiind axate pe caracterul termenului vulnerabilitate și pe diferitele concepte care intervin în descrierea, definirea sau analiza lui.

În urma realizării cercetărilor aferente tezei de doctorat au fost desprinse o serie de concluzii finale pe care le menționăm în continuare:

- Conceptul-umbrelă al vulnerabilității conține termeni precum frică, dependență, care sunt asociați cu domeniul emoțional.
- De asemenea, categoria din care fac parte persoanele vulnerabile este conturată de anumite etape din viața umană, și anume copilărie, adolescență, bătrânețe etc.
- Copiii de la atelierelor de Filosofie pentru copii înțeleg termenul de vulnerabilitate asociindu-l cu termeni precum bullying, frică, dependență, grijă, diferite emoții, empatie.

Am ajuns la concluzia că filosofia pentru copii este mai mult decât o activitate extracurriculară și un curs opțional pentru studenții de la specializarea filosofie sau pentru cei care au preocupări în domeniul socio-uman. Acest proces educativ își propune să întărească gândirea critică a copiilor și a tinerilor, precum și capacitatea lor de a se concentra asupra problemelor semnificative care le sunt relevante în activitățile lor. Am ajuns la concluzia că la atelierelor de filosofie pentru copii, aceștia își dau seama cu ușurință de propriile vulnerabilități, sunt capabili să identifice și înțeleagă pe cei vulnerabili, adică sunt capabili de a empatiza cu celălalt.

Consider de asemenea că prezența voluntară la atelierelor de filosofie pentru copii e diferită și preferabilă în comparație cu diferitele activități școlare în care este implicată filosofia pentru copii. Copiii sunt mult mai implicați dacă aleg să participe la aceste ateliere decât dacă sunt constrânși să ia parte la o activitatea școlară.

Am ajuns la concluzia că, încă de la vârste fragede (6-7 ani), copiii participanți la atelierelor de filosofie pentru copii sunt familiarizați cu diverse concepte din etică, de exemplu cu dihotomia bine/ rău. Am observat că există multiple aspecte în ceea ce privește bullying ul

(excludere a cuiva, comportament ostil, umilire a cuiva cu consecințe asupra demnității sau intimidării) – subiect larg dezbătut (și bine-venit) la un atelier de filosofie pentru copii.

Am constatat că frica are multiple conexiuni legate de conceptul de vulnerabilitate, subiect larg discutat de către copii. Atunci când vorbesc despre frică, copiii apelează la termeni din sfera emoțională, cum ar fi teamă și nesiguranță. Frica este un sentiment pe care mulți copii îl evită cu orice preț. Pentru unii copii, frica este un sentiment care apare atunci când se simt necompetenți. Alți copii o descriu într-un mod metaforic, ca fiind răul întruchipat.

Iar câteva perspective de dezvoltare a temei doctorale și a atelierelor de filosofie pentru copii:

Atelierele de filosofie pentru copii pot fi îmbunătățite prin completarea și rafinarea discuțiilor privind atât conceptul de etică, cât și cel de vulnerabilitate. Așa cum am arătat pe parcurs, tema vulnerabilității poate fi abordată din perspective diferite, din care în această cercetare am inclus câteva mai semnificative. Includerea celorlalte perspective ar completa și ar adânci tabloul aferent acestei teme.

Programa de studiu și discuțiile aferente în atelierele de filosofie pentru copii pot fi în continuare adaptate discuțiilor cu privire la etica vulnerabilității și gândirea critică în contextul pandemiei, a controverselor cu privire la certificatul verde și a altor discuții pe teme generale privind învățământul, actul medical etc.

De asemenea, se pot dezvolta discuțiile cu privire la etica vulnerabilității în contextul digitalizării diferitelor procese din producție și din societate. Astfel, o serie de interogații posibile ar fi: Ce rol joacă etica în dezvoltarea tehnologiilor digitale și în implementarea lor în procesele industriale și sociale? Care sunt avantajele și dezavantajele digitalizării din perspectiva vulnerabilității? Cum poate tehnologia digitală contribui la reducerea vulnerabilității în diferite contexte sociale și economice? Care sunt posibilele riscuri și provocări etice legate de utilizarea tehnologiei digitale în diferite domenii de activitate? Cum pot fi protejate drepturile indivizilor și ale grupurilor vulnerabile în contextul digitalizării?

Filosofia pentru copii poate fi completată cu formarea gândirii critice și cu explorarea temelor legate de vulnerabilitate. Aceasta poate ajuta copiii să își conștientizeze propriile fragilități și să înțeleagă vulnerabilitatea unor categorii și procese, precum activitatea și exploatarea. De asemenea, formarea gândirii critice poate contribui la dezvoltarea abilităților de analiză și evaluare a problemelor legate de vulnerabilitate.

BIBLIOGRAFIE

Cărți

1. Aristotel, *Etica nicomahică*, Introducere, traducere, comentarii și index de Stella Petecel, Ediția a II-a, Editura IRI, București, 1998.
2. Anderson, Babs (ed.), *Philosophy for Children. Theories and praxis in teacher education*, Routledge Taylor& Francis Group, London and New York, 2016.
3. Aspey, James, *End the violence. Increase the peace.* <https://www.jamesaspey.com.au/>
4. Bonte, Pierre, Izard, Michel, (coord.), *Dicționar de etnologie și antropologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Traducere de Smaranda Vultur, Radu Răutu (coord.) Editura Polirom, Iași, 2007.
5. Beauchamp, Tom L., Childress, James F. *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, New York, 1994.
6. Bentham, Jeremy, *A utilitarian view*, In: Regan, T., Singer, Peter (eds) *Animal Rights and Human Obligations*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989.

7. Berlin, Isaiah, *Patru eseuri despre libertate*, Traducere de Laurențiu Ștefan-Scalat, Prefață de Mihail Radu Solcan, Editura Humanitas, București, 1994.
8. Brody, Baruch A., *The ethics of Biomedical Research. An International Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
9. Brown, Brené, *Curajul de a fi vulnerabil*, Traducere din limba engleză de Liviu Dascălu și Cristina Rusu, Cuvânt-înainte la ediția în limba română de Gáspár György și Otilia Mantelers, Editura Curtea Veche, București, 2016.
10. Butler, Judith, *Cadre de război, Figurile umanului și politicile suferinței*, Traducere de Lelia Marcău, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014.
11. *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
12. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2016, ISBN - 978-606-704-161-3.
13. Empiricus, Sextus, *Opere filozofice*, vol. I, Traducere și Introducere de prof. Dr. Aram M. Frenkian, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.
14. Epictet, *Manualul și fragmente*, Traduceri de C. Fedeleș și D. Burtea. Prefață de Traian Diaconescu, Editura Saeculum Vizual, București, 2002.
15. Fisher, Andrew, *Metaethics. An Introduction*, Acumen Publishing, Durham, 2011.
16. Foucault, Michel, *The Order of Things – An archaeology of the human sciences*, Routledge, London and New York, 2002.
17. Francione, Gary L., *Animals as persons: essays on the Abolition of Animal Exploitation*, Columbia University Press, New York, 2008.
18. Francione, Gary L., *Animals Property, and the Law*, Temple University Press, Philadelphia, 1995.
19. Francione, Gary L., Charlton, Anna, *Animal rights: the abolitionist approach*, Exempla Press, December, Logan UT, 2015. <http://www.abolitionistapproach.com/books/animal-rights-the-abolitionist-approach/>
20. Francione, Gary L., *Introduction to Animal Rights: Your child or the Dog?*, Temple University Press, Philadelphia, 2000.

21. Franz, Marie-Louise von, *Alchimia, Introducere în simbolism și psihologie*, Traducere de Anca Bodogae, Editura Nemira, București, 2017.
22. Frunză, Mihaela, *Expertiză etică și acțiune socială*, Editura Tritonic, București, 2011.
23. Frunză, Mihaela, *Tematizări în eticile aplicate – perspective feministe*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2009.
24. Gilligan, Carol, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Cambridge, England, MA, 1982.
25. Gilson, Erinn, *The ethics of vulnerability: A feminist analysis of social life and practice*, New York, Routledge, 2014.
26. Gottlieb, Anthony, *Socrate, filosoful martir*, Traducere din limba engleză de Teodora Pavel, Editura științifică, București, 2000.
27. Guthrie, William Keith Chambers, *O istorie a filosofiei grecești*, vol. 1, Traducere de Mihnea Moise și Ioan Lucian Muntean, Nota introductivă de Ioan Lucian Muntean, Editura Teora, București, 1999.
28. Guthrie, William Keith Chambers, *O istorie a filosofiei grecești*, vol. 2, Traducere de Diana Roșculescu, Editura Teora, București, 1999.
29. Haynes, Joanna, *Children as Philosophers. Learning through enquiry and dialogue in the primary classroom*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2002.
30. Heidegger, Martin, *Ființă și timp*, Traducere din germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, București, 2003.
31. Jung, Carl, Gustav, *Opere complete 9/1, Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Traducere de Vasile Dem Zamfirescu, și Daniela Ștefănescu, Editura Trei, București, 2014.
32. Kemp, Peter, Rendtorf, Jacob Dahl, *The Barcelona Declaration*, January 23rd, 2007.
33. Kant, Immanuel, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Traducere, studiu introductiv, note și indici Nicolae Bagdasar; postfață Nicolae Bellu, Editura științifică, București, 1972.
34. Koolhaas, Rem, *Koolhaas. Countryside, A Report*, Editura Taschen, 2020.
35. Liiceanu, Gabriel, *Caiet de răscolit gânduri sau despre misterioasa circulație a ideilor de-a lungul timpului*, Editura Humanitas, București, 2019.
36. Lipman, Matthew, *Harry Stottlemeier's Discovery*, Institute for the Advancement of Philosophy for Children, Montclair State College, New Jersey, 1974.

37. Lipman, Matthew, *Ruxi*, Ediția a 2-a, Traducerea și adaptarea de Doina-Olga Ștefănescu și Veronica Focșeneanu, Editura Humanitas, București, 2002.
38. Lipman, Matthew, *Sînziana*, Traducerea și adaptarea de Doina-Olga Ștefănescu și Veronica Focșeneanu, Editura Humanitas, București, 1993.
39. Lipman, Matthew, *Thinking in Education*, Second Edition, Cambridge University Press, London, 2003.
40. Lyotard, Jean-François, *Inumanul, Conversații despre timp*, Traducere și postfață de Ciprian Mihali, Editura Idea Design& Print, Cluj-Napoca, 2002
41. Maughn, Gregory, Rollins, Haynes, Joanna, Murriss, Karin (eds), *The Routledge International Handbook of Philosophy for Children*, Routledge Taylor& Francis Group, London and New York, 2017.
42. Merleau-Ponty, Maurice, *Vizibilul și invizibilul*, Traducere Cătălina Toboșaru și Delia Popa, Editura Tact, 2017.
43. Mill, John Stuart, *Despre libertate*, Traducere din engleză și prefață de Adrian-Paul Iliescu, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2014.
44. Moran, Joe, *Interdisciplinarity*, Routledge, London and New York, 2002.
45. Mureșan, Valentin, *Managementul eticii în organizații*, Editura Universității din București, București, 2009.
46. Mureșan, Vianu, *Altul decât Dumnezeu*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005.
47. Nietzsche, Friedrich, *Știința voioasă*, Traducere din limba germană Liana Micescu, Editura Humanitas, București, 2013.
48. Noddings, Nel, *Caring, A Relational Approach to Ethics and Moral Education*, University of California Press, Berkeley, California, 1984.
49. Olweus, Dan, *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*, Blackwell Publishing, Oxford, 1993.
50. Piaget, Jean, Chomsky, Noam, *Teorii ale limbajului. Teorii ale învățării*, Studiu introductiv: Călina Mare, În românește de: Ecaterina Popa, Ioan A. Popa, Mihaela Toader, Tiberiu Toader, Editura politică, București, 1988.
51. Platon, „Criton”, în *Opere*, vol. I, Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, Traducere în limba română de Marta Guțu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 51-80.

52. Platon, „Gorgias”, în *Opere*, vol. I, Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, Traducere în limba română de Alexandru Cizek, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 295-393.
53. Platon, „Menon”, în *Opere*, vol. II, Ediție îngrijită de Petru Creția, Traducere de Liana Lupaș și Petru Creția, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 373-413.
54. Regan, Tom, *The Case for Animal Rights*, Routledge, London, 1984.
55. Rolston Holmes, *Environmental Ethics: Duties To and Values in the Natural World*, Temple University Press, Philadelphia, Pennsylvania, 1989.
56. Savater, Fernando, *Etica pentru Amador*, Traducere și cuvânt înainte de Dana Diaconu, Editura Timpul, Iași, 1997.
57. Schott, Robin, May, Søndergaard, Marie, Dorte (eds.), *School Bullying, New Theories in Context*, Cambridge University Press, New York, 2014.
58. Schinkel, Anders, (ed.), *Wonder, Education, and Human Flourishing: Theoretical, Empirical and Practical Perspectives*, VU University Press, Amsterdam, 2020.
59. Schleiermacher, Friedrich Daniel E., *Hermeneutica*, Traducere, note și studiu introductiv de Nicolae Rambu, Editura Polirom, Iași, 2001.
60. Sharp, Ann, Margaret, Reed, Ronald F. (eds.), *Studies in Philosophy for Children, Harry Stottlemeister's Discovery*, Temple University Press, Philadelphia, 1992.
61. Singer, Peter, *Animal Liberation*, Avon Books, New York, 1975.
62. Singer, Peter, *Tratat de etică*, Traducere coordonată de prof. univ. dr. Vasile Boari și Raluca Mărincean, Cuvânt înainte de Vasile Boari, Editura Polirom, Iași, 2016.
63. Smith, Will, Manson, Mark, *Will*, Traducere din limba engleză de Florin Tudose, Editura Lifestyle Publishing, București, 2021.
64. Spinoza, Benedict, *Etica*, Traducere din limba latină de Al. Posescu, Studiu introductiv și note de I. Firu, Editura Științifică, București, 1957.
65. Stein, Edith, *On the Problem of Empathy*, ICS Publications, Washington, 1989.
66. Sutcliffe, Roger, Williams, Steve, *The Philosophy Club. An Adventure in Thinking*, Dialogue Works, London, 2000.
67. Taleb, Nassim Nicholas, *Antifragil: ce avem de câștigat de pe urma dezordinii*, Ediția a II-a, Traducere din engleză de Cornelia Dumitru, Editura Curtea Veche, București, 2019.

68. Taleb, Nassim Nicholas, *Lebăda neagră: Impactul foarte puțin probabilului*, Ediția a III-a, revizuită (include eseul post-scriptum *Despre robustețe și fragilitate*), Traducere din engleză de Viorel Zaicu, Editura Curtea Veche, București, 2018.
69. Topping, K. Keith, Trickey, Steven, Cleghorn, Paul (eds.), *A Teacher's Guide to Philosophy for Children*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2019.
70. Tronto, Joan, *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*, Routledge, New York, 1993.
71. Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității, Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă*, Traducere de Ștefania Mincu, Postfață de Marin Mincu, Editura Pontica, Constanța, 1993.
72. Wartenberg, Thomas E., *Big Ideas for Little Kids. Teaching Philosophy Through Children's Literature*, Rowman & Littlefield Education, Lanham, 2009.
73. Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Traducere de Ihor Lemnij, Postfață de Ioan Mihăilescu, Editura Humanitas, București, 2003.
74. West, Philip, *Just Think: Philosophy Puzzles for Children Aged 9 to 90*, Courthouse Press, Nielsen, London, 2020.
75. Worley, Peter, *The If Machine. Philosophical Enquiry in the Classroom*, Illustrations by Tamar Levi, Continuum International Publishing Group, London, 2011.
76. Worley, Peter, *100 ideas for Primary Teachers: questioning*, Bloomsbury Publishing, London, 2019.

Studii și articole

77. Allen, Kathleen P., *Classroom Management. Bullying, and Teacher Practices*, vol 34, No 1, Spring 2010. Accesat 13.07.2022: http://wp.auburn.edu/educate/wp-content/uploads/2015/11/combedspring_10.pdf
78. Arras, John D., *Getting Down to Cases: The Revival of Casuistry in Bioethics*, în James Lindemann Nelson, Hilde Lindemann Nelson (eds.), *Meaning and Medicine. A Reader in the Philosophy of Health Care*, Routledge, New York, 1999, 133-146.

79. Bec, Persida, *The Ethics of Vulnerability in the Posthuman Era*, în revista „Journal for Social Media Inquiry”, Iunie, 2020, Volume 2, Issue 1, pages: 40-51 | DOI: <https://doi.org/10.18662/jsmi/2.1/4>
80. Biros, Michelle, *Capacity, Vulnerability, and Informed Consent for Research*, în revista „Journal Law Medicine and Ethics”, 46(1), Martie 2018, pp. 72–78. doi: 10.1177/1073110518766021, Accesat la 12.02.2022: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6035898/>
81. Boldt, Joachim, *The concept of vulnerability in medical ethics and philosophy*, în revista „Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine”, 14: 6, 11 Aprilie 2019, doi: 10.1186/s13010-019-0075-6.
82. Boublil, Elodie, *The Ethics of Vulnerability and the Phenomenology of Interdependency*, în revista „Journal of the British Society for Phenomenology”, 49 (3), pp. 183-192., 28 Mai 2018. <https://doi.org/10.1080/00071773.2018.1434952>.
83. Bracken-Roche, Dearbhail, Bell, Emily, Macdonald, Mary, Ellen, Racine, Eric, *The concept of ‘vulnerability’ in research ethics: an in-depth analysis of policies and guidelines*, în revista „Health Research Policy and Systems”, 15(1): 8, 7 Februarie 2017, doi: 10.1186/s12961-016-0164-6.
84. Broom, Donald, M., *Sentience*, în revista „Encyclopedia of Animal Behavior” (Second Edition), vol. 1, pp. 131-133, June, 2019, <https://www.sciencedirect.com/topics/neuroscience/sentience>.
85. Callicott, J. Baird, *Animal liberation: a triangular affair*, în revista “Environmental Ethics”, vol. 2, Issue 4, Winter, pp. 311-338, 1980. Accesat la 26.07.2022: [https://www.pdcnet.org/8525737F00580E30/file/8813D88B6BDC1D56C12573E50035E78D/\\$FILE/enviroethics_1980_0002_0004_0023_0050.pdf](https://www.pdcnet.org/8525737F00580E30/file/8813D88B6BDC1D56C12573E50035E78D/$FILE/enviroethics_1980_0002_0004_0023_0050.pdf)
86. Clark, Beth, Preto, Nina, *Exploring the concept of vulnerability in health care*. CMAJ 190 (11), E308-E309, March 19, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1503/cmaj.180242>.
87. Collingwood, Robin George, Taylor, Alfred Edward, Schiller, Ferdinand Canning Scott, *Are History and Science Different Kinds of Knowledge?*, în revista „Mind”, New Series, Vol. 31, No. 124, October, 1922, pp. 443-466 (24 pages), Accesat la 27.11.2022, <https://www.jstor.org/stable/2249766>

88. Curd, Patricia, *Presocratic Philosophy*, în revista „The Stanford Encyclopedia of Philosophy” (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/presocratics/>
89. De Stefani, Paolo, *Conceptualizing “Vulnerability” in the European Legal Space: Mixed Migration Flows and Human Trafficking as a Test*, în revista „Frontiers in Human Dynamics”, 4 Aprilie 2022, Accesat la 19.06.2022: <https://doi.org/10.3389/fhumd.2022.861178>
90. Donchin, Anne, Scully, Jackie, *Feminist Bioethics*, în revista “The Stanford Encyclopedia of Philosophy”, (Winter 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/feminist-bioethics>
91. Ferdowsian, Hope R., Beck, Nancy, *Ethical and Scientific Considerations Regarding Animal Testing and Research*, în revista “PLoS ONE”, 6(9), 7 Septembrie 2011, DOI: 10.1371/journal.pone.0024059
92. Fineman, Martha, Albertson, *Cracking the Foundational Myths: Independence, Autonomy, and Self-Sufficiency*, în revista “The American University Journal of Gender, Social Policy & the Law”, 8, no 1, 2000, pp. 13-29.
93. Fineman, Martha, Albertson, *‘Elderly’ as Vulnerable: Rethinking the Nature of Individual and Societal Responsibility*, în revista “Elder Law Journal”, vol. 20, no. 1, 2012. Accesat la 1.07.2022: <https://theelderlawjournal.com/wp-content/uploads/2015/02/Fineman.pdf>.
94. Frunză, Mihaela, *Ce învățăm când facem filosofie cu copiii*, în revista „Scena9”, 11.09.2020. Accesat la 11.12.2021: <https://www.scena9.ro/article/club-filosofie-copii>.
95. Frunză, Mihaela, Precup, Liana, Frunză, Sandu, *Stimulating Children’s Sense of Wonder via ‘Communities of Dialogue’: Case Studies from a Local Library*, in Andreas Schinkel (ed.) *Wonder, education, and human flourishing*, VU University Press, 2000, pp. 296-317.
96. Gheaus, Anca, *Personal Relationship Goods*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/personal-relationship-goods>

97. Iliescu, Adrian-Paul, *The Autonomy of Morals. Two Analytic Arguments*, în revista „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, vol 9, no 26, 2010 (3-17).
98. Johnson, Jane, *Vulnerable subjects? The case of nonhuman animals in experimentation*, în revista „J Bioeth Inq”, 10(4), Decembrie 2013, pp. 497-504. doi: 10.1007/s11673-013-9473-4.
99. Kemp, Peter, Rendtorff, Jacob, Dahl, *The Barcelona Declaration – Towards an Integrated Approach to Basic Ethical Principles*, în revista „Synthesis Philosophica”, 23 January, 2007, pp. 239-251.
100. Kenny, Anthony J.P., Amadio, Anselm H., *Aristotle*, în revista „Encyclopedia Britannica”, 9 Noiembrie 2022, Accesat la 15.11.2022: <https://www.britannica.com/biography/Aristotle>
101. Kreiss, Taylor, *An introduction to Stoicism, Stoic Philosophy and the Stoics*, în revista „The Creativity Post”, 12 Iulie 2018, Accesat la 19.10.2022: https://www.creativitypost.com/article/stoicism_101_an_introduction_to_stoicism_stoic_philosophy_and_the_stoics
102. LeBar, Mark, *Justice as a Virtue*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/justice-virtue>
103. Lennon, Kathleen, *Feminist Perspectives on the Body*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Fall 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/feminist-body>
104. Martin, Angela, *Animal Vulnerability - Definition, Application and Moral Implications*, 4 July, 2013. https://www.mq.edu.au/_data/assets/pdf_file/0016/74005/114107.pdf
105. Mihailov, Emilian, *Sînt animalele non-umane persoane*, în revista „Dilema veche”, nr. 536, 22-28 mai 2014, Accesat la 22.04.2022: <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/sint-animalele-non-umane-persoane>.
106. Narveson, Jan, *Animal Rights Revisited*, Harlan B. Miller, William H. Williams, (eds), *Ethics and Animals. Contemporary Issues in Biomedicine, Ethics, and Society*,

Humana Press, Clifton, New Jersey, 1983, pp. 45-60. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-5623-6_3.

107. Nesterenko, Aleksandr, *Empirical Fact, Fact from the Past and Historical Fact*, Proceedings of the 2nd International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Ecological Studies (CESSSES 2019), Series:Advances in Social Science, Education and Humanities Research, October 2019, Accesat la 27.11.2022: <https://doi.org/10.2991/cesses-19.2019.283>
108. Nettle, Daniel, *Beyond nature versus culture: cultural variation as an evolved characteristic*, în revista “Journal of the Royal Anthropological Institute”, no 15 (2), 2009, pp. 223–240. Accesat la 28.11.2022: <https://doi.org:10.1111/j.1467-9655.2009.01561>
109. Palmer, Clare, Sandøe, Peter, “*Animal Ethics.*” *Uncorrected proof*. In *Animal Welfare* (2nd edition), Michael Appleby, Barry Hughes, Joy Mench and Anna Ollson (eds.), Wallingford: CABI International, 2011, pp. 1-12.
110. Pelluchon, Corine, *Animal Ethics, Encyclopedia of Global Bioethics*, June 2016. DOI 10.1007/978-3-319-05544-2_19-1, Springer Science+Business Media Dordrecht.
111. Pelluchon, Corine, *Animal Rights: from Ethics to Politics*, Seminar by Corine Pelluchon, June 16, 2017, <https://www.institutmomentum.org/animal-rights-from-ethics-to-politics/>.
112. Peter, Elizabeth, Friedland, Judith, *Recognizing Risk and Vulnerability in Research Ethics: Imagining the “What Ifs?”*, în revista „Journal of Empirical Research on Human Research Ethics An International Journal”, vol. 12, Issues 2, 2017/ 04. <https://doi.org/10.1177/1556264617696920>.
113. Pick, Anat, *Feverish Flesh: Vulnerability and Power in Artists’ Cinema*, 4 July, 2013. https://www.mq.edu.au/_data/assets/pdf_file/0016/74005/114107.pdf
114. Popkin, Richard H., *Skepticism*, în revista „Encyclopedia Britannica”, 18 November 2020, Accesat la 15.09.2022: <https://www.britannica.com/topic/skepticism>
115. Regan, Tom, *A case for animal rights*, în revista “Advances in animal welfare science”, Washington, DC, The Humane Society of the United States, pp. 179-189, 1986. Accesat la 25.07.2022:

https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=acwp_awap.

116. Rodriguez, Janet, Delgado, *The relevance of the ethics of vulnerability in bioethics*, în revista “Les ateliers de l'éthique”, vol 12, Nr. 2-3, January, 2017, pp. 154-179. Accesat la 14.06.2019: https://www.researchgate.net/profile/Janet-Delgado/publication/327927305_THE_RELEVANCE_OF_THE_ETHICS_OF_VULNERABILITY_IN_BIOETHICS/links/5baea0b4a6fdccd3cb7b9c54/THE-RELEVANCE-OF-THE-ETHICS-OF-VULNERABILITY-IN-BIOETHICS.pdf.
117. Roger, Monjo, Michel Tozzi (2012). *Nouvelles pratiques philosophiques*, Lyon: *Chroniques sociales*, 343 p., în revista „Recherches & éducations”, no 9, 2013, pp. 163-165.
118. Ryan, Thomas, *The Moral Priority of Vulnerability and Dependency: Why Social Work Should Respect Both Humans and Animals*, în revista “Animals in Social Work”, pp 80-101, Part of the “The Palgrave Macmillan Animal Ethics Series” book series (PMAES), https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137372291_6
119. Ryan, Kenneth, John, (Chief of Staff), *The Belmont Report Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research (The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research)*, 30 Septembrie 1978, Accesat la 15.03.2021: https://videocast.nih.gov/pdf/ohrp_belmont_report.pdf.
120. Săplăcan, Călin, *Etica grijii, vulnerabilitate și acces la îngrijiri*, în revista „Studia UBB Bioethica” LVIII, 1, 2013.
121. Shaver, Robert, *Egoism*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/egoism>
122. Singer, Peter, *Ethical Experts in a Democracy*, în revista „Applied Ethics and Ethical Theory”, Salt Lake City, University of Utah Press, 1988.
123. Singer, Peter, *Killing humans and killing animals*, în revista “Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy”, vol 22 (1-4), pp. 145 – 156, 1979. Accesat la 20.07.2022: <https://philpapers.org/rec/SINKHA>.

124. Staicu, Laurențiu, *De ce să-I învățăm filosofie pe copii*, în revista „Școala 9”, 24.07.2018. Accesat la 19.11.2022: <https://www.scoala9.ro/de-ce-sa-i-invatom-filosofie-pe-copii/110/>.
125. Symons, Xavier, “*Vulnerable populations*”: a necessary concept in research ethics?, BioEdge, 2 Septembrie 2017, Accesat la 14.06.2019: <https://www.bioedge.org/bioethics/vulnerable-populations-a-necessary-concept-in-research-ethics/12410>.
126. Toulmin, Stephen, *How Medicine Saved the Life of Ethics*, în revista „Meaning and Medicine. A Reader in the Philosophy of Health Care”, New York, Routledge, 1999, pp. 121-132.
127. Warren, Karen J., *Feminist Environmental Philosophy*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/feminism-environmental>
128. Youssef, Chadi, Campbell, Marilyn, Tangen, Donna, *The effects of participation in a P4C program on Australian elementary school students*, în revista “Analytic Teaching and Philosophical Praxis”, 37.1, 2016, pp. 1-19.
129. Zwolinski, Matt, Ferguson, Benjamin, Wertheimer, Alan, *Exploitation*, în revista "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), Accesat la 1.12.2022: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/exploitation>

Webografie

130. ***, *A Filosofia para Crianças em Só Filosofia*. Virtuoso Tecnologia da Informação, 2008-2022. Accesat la 02.10.2022: http://filosofia.com.br/vi_criancas.php?id=2
131. Андрианов, Михаил, *Философия для детей в сказках и рассказах*, Accesat la 02.10.2022: Подробнее: <https://www.labirint.ru/books/567738/>
132. ***, *Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine of 4 April 1997*, ETS No. 164, Accesat la 17.10.2022: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=164>

133. ***, *Convention on Human Rights and Biomedicine* (Convention of Oviedo), Articles 15-18, ETS, No. 164, 1997, Accesat la 17.10.2022: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=164>
134. ***, Curso Online de Filosofía para Niños, Accesat la 02.10.2022: <https://filosofiaparaninos.org/>
135. ***, *Embryo Protection Act* (2011), Germania, Accesat la 17.10.2022: <http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/>
136. ***, *EU Grants, How to complete your ethics self-assessment*, Version 2.0, 13 July 2021, Accesat la 19.06.2022: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/guidance/how-to-complete-your-ethics-self-assessment_en.pdf
137. ***, *Filosofia con i bambini*, Accesat la 02.10.2022: <http://www.filosofiaconibambini.it/cosa-facciamo/>
138. ***, *Filosofia para Crianças*, Accesat la 02.10.2022: <https://www.pnl2027.gov.pt/np4/FPC.html>
139. Francione, Gary, *The Philosophy of Animal Rights*, 2019, Accesat la 5.05.2022: <https://www.youtube.com/watch?v=6Kt0evaSNRI>
140. Gutzeit, Angela, *Philosophie im Kinderund Jugendbuch*, Denksätze für Kinder schaffen, Accesat la 02.10.2022: <https://www.deutschlandfunk.de/philosophie-im-kinder-und-jugendbuch-denksaetze-fuer-100.html>
141. ***, *International Compilation of Human Research Standards*, 2020, Accesat la 16.10.2022: <https://www.hhs.gov/ohrp/sites/default/files/2020-international-compilation-of-human-research-standards.pdf>
142. Hamze, Amélia, *Filosofia para crianças*, Accesat la 02.10.2022: <https://educador.brasilecola.uol.com.br/trabalho-docente/filosofia-para-criancas.htm>
143. ***, Law No. 2012-300 of 5 March 2012 on Research Involving Human Persons, Accesat la 17.10.2022: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000025441587/>
144. ***, *Les petites Lumières*, Ateliers de Philosophie pour enfants, Accesat la 16.09.2022: <http://www.ateliersdephilosophiepourenfants.com/>

145. ***, *Messages from Educators, 2012 and 2013*, Accesat la 10.06.2022: <https://www.adaptt.org/messages/from-educators-2012-and-2013.html>.
146. ***, *Migration and Home Affairs, Vulnerable Person*, Accesat la 19.06.2022: https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/vulnerable-person_en.
147. Miroiu, Adrian, *Introducere: ambiții și speranțe ale eticii aplicate*, Accesat la 5.06.2020: <https://adrianmiroiu.files.wordpress.com/2008/03/02introd-etica-aplicata.pdf>
148. ***, Official Journal of the EU, DIRECTIVE 2011/36/EU, on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA, Accesat la 19.06.2022: <https://eur-lex.europa.eu/>
149. Plato, *Allegory of the Cave*, The Republic, Book VII, 514a-521d, Accesat la 16.09.2022: <http://faculty.tamuc.edu/jherndon/documents/plato.pdf>
150. Rhodes University, *Research Ethics*, Research Gateway, Accesat la 19.05.2022: <https://www.ru.ac.za/researchgateway/ethics/>
151. ***, The basics of philosophy, *Skepticism*, Accesat la 21.04.2022: https://www.philosophybasics.com/movements_skepticism.html
152. ***, *The Odessa Journal, The invaders destroyed the National Gene Bank of Plants of Ukraine*, Accesat la 19.06.2022: <https://odessa-journal.com/the-invaders-destroyed-the-national-gene-bank-of-plants-of-ukraine/>.
153. ***, *Vulnerable Categories, pm somalia booklet – vulnerable categories final*, Accesat la 19.06.2022: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/pm_somalia_booklet_-_vulnerable_categories_final.pdf
154. ***, *Vulnerable Populations: Who Are They?, Supplements and Featured Publications*, Prescription Drug Copays and Their Effect on Vulnerable Populations, Volume 12, Issue 13 Suppl, 2006, Accesat la 19.06.2022: <https://www.ajmc.com/view/nov06-2390ps348-s352>.
155. ***, *What Is Research Methodology? (Why It's Important and Types)*, 15 Decembrie 2022, Accesat la 22.06.2022: <https://tinyurl.com/mwj22v69>
156. ***, Wikidata, *Pluralist school*, Accesat la 19.09.2022: <https://www.wikidata.org/wiki/Q1275113>

157. ***, Wikipedia, *Cynicism*, Accesat la 19.10.2022:
[https://en.wikipedia.org/wiki/Cynicism_\(philosophy\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Cynicism_(philosophy))
158. ***, Wikipedia. *List of ancient Greek philosophers*, Accesat la 20.04.2022:
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ancient_Greek_philosophers.
159. ***, Wikipedia, *Vulnerable species*, Accesat la 19.06.2022:
https://en.wikipedia.org/wiki/Vulnerable_species